

Tasavvufî İletişimde Manevî Nüfuzun İnşası ve Aktarımı: Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin İktidar ve Toplum Arasındaki Hibrit İletişim Modeli

Building and Transmitting Spiritual Influence in Sûfî Communication: The Hybrid Communicative Role of Beshiktashi Yahyâ Efendi Between Political Power and Society

Dr.

Mustafa Uzgur

Bağımsız Araştırmacı/ Independent Researcher

Orcid: 0000-0002-7831-3037

email: vuslatmusti@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Ocak / 15 January 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Haziran / 11 June 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / 30 June 2026

Yayın Dönemi / Publication Period: Haziran / June

DOI: 10.46231/sufiyye.1863914

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited* (Mustafa Uzgur).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / *Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.*

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.*

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / *Kalem Education Culture Academy Association*

Atıf / Cite as

Mustafa Uzgur, "Tasavvufî İletişimde Manevî Nüfuzun İnşası ve Aktarımı: Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin İktidar ve Toplum Arasındaki Hibrit İletişim Modeli", *Sufiyye* 20 (Haziran/June 2026), 277-304.

Öz

Tasavvufta, manevî otorite ile siyasal iktidar arasındaki ilişki, genellikle hiyerarşik bir mesafe veya uzlet anlayışına dayandırılır. Çalışmamız, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi (ö. 978/1571) örneği üzerinden, genel kabul gören bu ikiliği aşarak farklı bir iletişim biçimini ortaya koymayı hedeflemektedir. Nitekim 16. yüzyıl Osmanlı döneminin ve İstanbul'un önemli mutasavvıflarından bir tanesi olan Beşiktaşlı Yahyâ Efendi ile dönemin padişahı Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) aynı zamanda sütkardeşidir. Bu durum, ona saray ve yönetim çevresinde doğal bir yakınlık ve saygın bir konum kazandırmıştır. Ancak bu iki şahsiyet arasındaki bağı sadece çocukluktan gelen ailevi bir yakınlıkla sınırlı tutmamak gerekir. Aralarındaki bu ilişimi sadece akrabalık ilişkisine indirgemek, meseleye oldukça yüzeysel bir yaklaşım getirmek olacaktır. Bu amaçla çalışmamızda; Yahyâ Efendi'nin Kanûnî ile kurduğu etkileşim, sadece bir ailevi bağ olarak görülmemiş; tasavvufi bir çerçevede manevî nüfuzun o günkü toplum üzerinde nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırmada temel olarak, bir mutasavvıfın dikey eksenle yaratıcısıyla kurduğu manevî bağ ile yatay eksenle devlet ricâli ve toplumun farklı kesimleriyle geliştirdiği beşerî ilişkiler arasındaki dengeyi inceliyoruz. Temel amacımız, bu iki farklı düzlem arasında nasıl güçlü bir iletişim köprüsü kurulabildiğini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada, tarihsel veriler ve menâkıbnâme türündeki eserler incelenmiş; bu inceleme sonucunda Yahyâ Efendi'nin hayatı, devlet ve toplum ilişkilerini bir araya getiren hibrit bir iletişim tarzı olarak ele alınmıştır. Bulgular, Yahyâ Efendi'nin bu iki farklı toplumsal konumu nasıl başarıyla bir arada yürüttüğünü ve aralarında dengeli bir bağ kurduğunu göstermektedir. O, saray protokolünü aşabilen ve doğrudan nasihat diliyle iktidara yol gösteren bir konumdayken; aynı zamanda gayrimüslimlerden denizcilere, halktan ulemâya kadar uzanan çok çeşitli toplumsal kesimlerle bütünleşmeyi sağlayan kapsayıcı bir dil geliştirebilmiştir. Yahyâ Efendi'nin etkisi, siyasi hiyerarşiye dayalı bir üstünlükten değil aksine tasavvufun özünden gelen, muhatabını kucaklayan ve manevî nüfuzuyla yönlendiren kuşatıcı bir etki olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İletişim, Yahyâ Efendi, Kanûnî Sultan Süleyman, Manevî Nüfuz, Kanaat Önderliği.

Abstract

In Sufism, the relationship between spiritual authority and political power is generally based on a hierarchical distance or an understanding of seclusion. This study aims to demonstrate a different form of communication by moving beyond this generally accepted dichotomy through the case of Beshiktashi Yahyâ Efendi. Indeed, Beshiktashi Yahyâ Efendi, one of the prominent Sufi of the 16th-century Ottoman era and Istanbul, was also the milk-brother of Suleiman the Magnificent, the sultan of the period. This circumstance afforded him a natural proximity and a prestigious standing within the court and administrative circles. However, the bond between these two figures should not be confined solely to a familial proximity originating from childhood. Reducing this multidimensional communication to a mere kinship relation would represent a highly superficial approach to the matter. To this end, in our study, the interaction Yahyâ Efendi established with Suleiman the Magnificent is not viewed merely as a familial bond; rather, it is evaluated as a case study to understand how spiritual influence is shaped within a Sufi framework. The core problem of the research is how a Sufi maintains a balance between the state dignitaries on the vertical axis symbolizing his spiritual bond with the Creator and the public strata on the horizontal axis encompassing social ties and human relations and how he serves as a powerful communication bridge between these two layers. Conducted through qualitative research methods, this study analyzes historical data and hagiographical works; consequently, Yahyâ Efendi's life is examined as a hybrid style of communication that harmonizes state and societal relations. The findings demonstrate how successfully Yahyâ Efendi managed these two distinct social positions simultaneously and established a balanced connection between them. While holding a position that could bypass court protocols and guide the ruling power through a direct language of counsel, he also managed to develop an inclusive language that ensured integration with a wide array of social segments, ranging from non-Muslims to sailors, and from the public to the ulema. The impact of Yahyâ Efendi is evaluated not as a superiority based on political hierarchy, but on the contrary, as an encompassing effect originating from the very essence of Sufism, embracing the interlocutor and guiding through spiritual influence.

Keywords: Sufism, communication, Yahyâ Efendi, Suleiman the Magnificent, spiritual influence, opinion leadership.

Giriş

Tasavvufî düşünce geleneği, ontolojik temeli itibarıyla kesretten vah-dete yönelişi esas alır.¹ Bu yöneliş, pratik hayatta genellikle zühd, uzlet ve halvet gibi tasavvufî eğitim metotlarıyla; yani bireyin dünyevî olan her şeyi kapsayan mâsivâdan soyutlanmasıyla tezahür eder.² Bu bağlamda politika ve siyasal iktidar ilişkileri de bu dünyevi meselelerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Klasik tasavvuf literatüründe kapı eşiği metaforu sıkça kullanılır; dervişin eşikten içeri girmesi yani tekke adabına göre yaşayarak kendi iç dünyasına odaklanması, dışarıdaki kaotik iletişim ağından kopması anlamına gelir.³ Ancak 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun önemli sûfî şahsiyetlerinden bir tanesi olan Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, bilinenin aksine dünyadan tamamen kopmamış hem mekânsal hem de iletişim açısından toplumsal süreçlerin tam merkezinde, dengeleyici bir rol üstlenmiştir.

Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, tasavvuf araştırmalarında sıklıkla rastlanan devlet ricâlinden uzaklaşan sûfî veya sadece müridleriyle iletişim kuran şeyh⁴ örneğine uymaz. Aksine o, İstanbul Boğazı'nın stratejik bir noktasında kurduğu dergâhı ile bir yandan devletin zirvesiyle diğer yandan dervişler, denizciler, tüccarlar, yerel halk ve gayrimüslimler gibi toplumun en aktif kesimleriyle eş zamanlı ve çok katmanlı bir iletişim ağı örmüştür.⁵ Çalışmanın odaklandığı temel soru; bir mutasavvıfın, birbirine zıt gibi görünen iktidar ve toplum alanlarında varlık gösterirken, bu iki farklı çevreyle kurduğu bağın mahiyetini ve yapısını anlamaktır.

Bahsedilen bu bağ ve toplumsal duruş, tasavvufun yalnızca bireysel bir kabuğa çekilme süreci olmadığını; aksine halvet der encümen ilkesi gereğince, toplumla iç içe ve canlı bir bağ kurma anlayışına dayandığını göstermektedir.⁶ Bu yönüyle Yahyâ Efendi'nin dergâhı etrafında şekillenen

1 Muhammet Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf* (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 154.

2 Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmûd (Kahire: Metâbiu Müesseseti Dârî's-Şuab, 1989), 196-200.

3 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: OTTO, 2020), "Dergâh", 124; Tahsin Yazıcı, "Derviş", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/188.

4 Ebû Abdullah Haris b. Esed Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillah*, thk. Abdülhalim Mahmûd (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1990), 395.

5 Meral Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", *Journal of Turkish Studies Türklik Bilgisi Araştırmaları-Harvard* 27/2 (2003), 137.

6 Hasan Kâmil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 168-170.

insan ilişkileri, modern iletişim biliminin kişilerarası iletişim, kitle iletişimi, kontak kurma olarak tanımladığı alanların tarihsel birer örneğidir.⁷

Yahyâ Efendi'nin tarihsel şahsiyeti, toplumsal rolü ve içinde bulunduğu dönemin şartları, literatürde farklı açılardan ele alınmış zengin bir araştırma zeminine sahiptir. Konunun tarihsel ve tasavvufî yönlerini doğru bir zemine oturtmak amacıyla, öncelikle dönemin birincil kaynaklarına ve tasavvuf klasiklerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâle*'si ile Atâî (ö. 1045/1635), Âşık Çelebi (ö. 979/1572) ve Evliyâ Çelebi (ö. 1096/1685) gibi müelliflerin klasik eserleri incelenmiş; ayrıca Mehmed Dâî'nin (ö. 1070/1660) kaleme aldığı *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi* üzerinden dönemin manevî iklimi ve iletişim ağı doğrudan birincil metinlerden takip edilmiştir.

Bu klasik birikimin yanı sıra, modern dönemde Yahyâ Efendi'yi ve tekkesini konu edinen ilmi çalışmalar da araştırmanın önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Meral Asa, Aynur Emer, M. Gül Akdeniz ve Hande Erdoğan gibi araştırmacıların Yahyâ Efendi'nin hayatı, ailesi, yeni vesikaları ve tekkelerin tarihsel dönüşümü üzerine yaptıkları nitelikli çalışmalar, konunun biyografik ve mekân çerçevesini çizmede rehberlik etmiştir. Halil İnalçık ve M. Tayyip Gökbilgin gibi tarihçilerin Osmanlı toplum yapısına ve Boğaziçi tarihine dair ortaya koyduğu güncel ve kurumsal veriler ise, dönemin toplumsal ve coğrafik yönlerini doğru okumamıza imkân tanımıştır.

Bu çalışmayı mevcut literatürden ayıran temel yön ise, Yahyâ Efendi'nin hayatını ve sosyal çevresini sadece tarihsel veya biyografik birer veri olarak bırakmayıp, modern iletişim biliminin sunduğu imkanlarla yeniden okumasıdır. Bu amaçla Joseph Devito, Nazife Güngör, Emel Bahar ve Hatice Çubukçu gibi isimlerin kişilerarası iletişim ve toplumsal etkileşim üzerine geliştirdikleri kuramsal yaklaşımlar, bir mutasavvıfın devlet ve halk kesimleriyle kurduğu bağları anlamlandırmak için birer analiz aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, tasavvuf tarihinin derin birikimi ile iletişim alanının güncel yaklaşımlarını bir araya getirerek, Yahyâ Efendi'nin toplumsal duruşunu çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır.

7 Elif Güneri vd., *Kişiler Arası Etkili İletişim* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2018), 48-49; Emel Bahar, *İletişim* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2016), 21.

Çalışma, Yahyâ Efendi'nin tüm yaşam öyküsünü kronolojik olarak sunmak yerine, onun Kanunî Sultan Süleyman dönemi İstanbul'daki toplumsal ilişkilerine ve bu ilişkilerin iletişim boyutuna odaklanarak sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda tarihi vesikalar ve klasik metinler kişilerarası iletişim teorileri zemininde yeniden okunmuş ve değerlendirilmiştir.

Giriş bölümünün ardından ilk olarak Yahyâ Efendi'nin hayatı ve sosyal çevresine genel bir bakış sunulmakta; devamında Beşiktaş'ın bir iletişim alanı olarak seçilmesinin coğrafi, toplumsal ve manevî arka planı irdelenmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, '*Neme Lazım!*' hadisesi üzerinden iktidar ile zâhid arasındaki iletişim biçimi ele alınmakta; Yahyâ Efendi'nin gayrimüslimlerle kurduğu temas, denizcilerle olan bağı ve '*Müderres*' mahlasıyla inşa ettiği edebi dilin tahlili üzerinden genel bir değerlendirme sunulmaktadır.

1. İletişim Perspektifinden Yahyâ Efendi'nin Hayatı ve Toplumsal İlişkileri

Osmanlı taşra teşkilatının stratejik merkezlerinden biri olan Trabzon, 15. yüzyılın sonlarında Kanunî Sultan Süleyman ve Yahyâ Efendi'nin eş zamanlı olarak dünyaya geldikleri ve ilk gençlik yıllarını birlikte geçirdikleri ortak mekân olmuştur.⁸ Bölgedeki idari yapılanma, dönemin sancakbeyi Şehzade Selim (ö. 926/1520) ile ilmiye sınıfını temsilen orada bulunan Kadı Ömer Efendi'yi doğal bir bürokratik etkileşim içine sokmuştur. Kaynaklarda memleketi hakkında Amasya veya Şam gibi farklı rivayetler bulunan Ömer Efendi ile Şehzade Selim arasındaki bu mülki ve hukuki mesai, aileler arası bir yakınlığın doğmasına zemin hazırlamıştır.⁹

Bu bürokratik ilişki, 1495 yılında her iki ailenin de aynı hafta içinde birer erkek çocuğunun dünyaya gelmesiyle yeni bir nitelik kazanmıştır. Tarihsel kayıtlara göre Şehzade'nin annesinin sütünün yetersiz olması sebebiyle Kadı Ömer Efendi'nin eşi Afife Hatun, her iki bebeği de emzirmiştir. Bu

8 Trabzon şehrinin tarihsel süreç içerisindeki önemi ve stratejik konumu hakkında detaylı bilgi için bk. Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrini İslamlaşması ve Türkleşmesi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010); Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300–1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 165, 176.

9 İbrahim Efendi Peçuyî, *Tarih-i Peçuyî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1283), 1/455; İsmail Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1993), 16-17.

durum, iki çocuk arasında süt kardeşliği olarak tanımlanan ve hukuki, toplumsal bağlayıcılığı olan bağın kurulmasını sağlamıştır.¹⁰

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Yahyâ Efendi ile aynı dönemde dünyaya gelmesi ve aynı sütannesi tarafından emzirilmesi, literatürde genellikle sosyo-kültürel bir yakınlık unsuru olarak ele alınır. Ancak iletişim bilimi perspektifinden bakıldığında bu süt kardeşliği bağı, Yahyâ Efendi'ye henüz yaşamının başında, dönemin en yüksek siyasal otoritesine doğrudan erişim sağlayan bir iletişim kanalı kazandırmıştır. Bu biyolojik bağ, Yahyâ Efendi'ye saray protokolünün katı hiyerarşisini aşarak padişaha doğrudan fikirlerini iletme imkânı sağlamıştır. Dolayısıyla çocukluk ve gençlik yıllarında saray çevresinde gelişen bu birliktelik, Yahyâ Efendi'nin gelecekteki manevî rehberlik vazifesine meşruiyet kazandıran tarihsel bir referans niteliğindedir.

İlerleyen yıllarda Osmanlı devlet sultanı ile dönemin nüfuzlu mutasavvıfı arasında kurulacak olan bu yakın teması tesadüfi bir olgu olarak okumamak gerekir. Heath W. Lowry gibi araştırmacıların da işaret ettiği üzere, söz konusu ilişki ağı, babalarının Trabzon'daki idari ortaklığından tevarüs eden ve süt kardeşliği kurumuyla pekişen tarihsel bir mirasa dayanır. Dolayısıyla iki şahsiyet arasındaki hukukun, resmi makamların ötesinde, temelleri Trabzon'daki aile dayanışmasına uzanan köklü bir arka planı bulunmaktadır.¹¹

Bu tarihsel veriler iletişim disiplini açısından incelendiğinde, Yahyâ Efendi ile Kanûnî arasındaki ilişkinin "*Kişilerarası İletişimde Benzerlik ve Ortak Geçmiş Kuramı*" üzerinden işlediği görülür.¹² İletişim sürecinde bir kaynak olarak Yahyâ Efendi'nin, alıcı konumundaki Sultan Süleyman üzerindeki etkisi, sadece mesajın içeriğiyle değil, kaynağa duyulan güvenle doğru orantılıdır. Bu doğrultuda süt kardeşliği ve aile dostluğu, iletişimdeki bariyerleri ve gürültüyü minimize ederek mesajın doğrudan ve dirençsiz bir şekilde alıcıya ulaşmasını sağlayan ayrıcalıklı bir kanal oluşturmuştur.

10 Mehmed Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, ed. Emine Gümüş (İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2023), 28; Nev'izâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/561-566; Haşim Şahin, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Alim: Beşiktaşlı Yahya Efendi", *Osmanlı Araştırmaları* 43/43 (01 Haziran 2014), 126.

11 Heath W. Lowry, "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgier & His Foster Brother Yahya Efendi", *Osmanlı Araştırmaları/ Journal of Ottoman Studies* 10 (1990), 40.

12 Nazife Güngör, *İletişime Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 152-158; Hatice Çubukçu, "Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru...", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2006), 80-81.

Afife Hatun'un emzirme eylemi, yalnızca fizyolojik bir süreç olmanın ötesinde, iki aile arasında statü farklarını aşan sembolik bir aidiyet bağı inşa etmiştir. Yahyâ Efendi'nin ileriki dönemlerde saray karşısında sergileyeceği doğrudan ve yeri geldiğinde eleştirel iletişim dili, gücünü bu erken dönemde şekillenen ailevi yakınlıktan alır. Padişahın zihninde Yahyâ Efendi, dışarıdan bir figür olarak değil, erken yaşlardan itibaren kurulan bu ortaklık sebebiyle içeriden bir muhatap olarak konumlandığı için, aralarındaki iletişim hiyerarşik bir yapıdan ziyade yatay bir nitelik arz eder.¹³

Kanûnî Sultan Süleyman'ın İstanbul'da inşa ettirdiği ilk mescide Yahyâ Efendi'nin annesi Afife Hatun'un adını vermesi, Yahyâ Efendi ile kurduğu ilişkinin iletişim boyutunu ortaya koyan güçlü ve sembolik bir göstergedir.¹⁴ Bu tercih, padişahın Yahyâ Efendi'ye yönelik hürmetinin bireysel bir yakınlıkla sınırlı kalmayıp onun manevî çevresi ile ailesini de kapsayacak biçimde genişlediğini gösterir. Sözlü bir beyan barındırmasa da bir kamu binası üzerinden üretilen bu eylem, sözsüz ve dolaylı bir iletişim mesajı niteliğindedir. Bu jest vasıtasıyla siyasal iktidar, manevî otoriteyi tanıdığını ve meşru kabul ettiğini sembolik düzeyde ilan etmektedir. Böylece Kanûnî, Yahyâ Efendi ile arasındaki münasebeti dikey bir güç ilişkisi yerine karşılıklı güven zemininde konumlandırmış; aynı zamanda saray çevresi ile topluma, manevî şahsiyetlerle kurulacak diyalogun niteliğine dair kalıcı bir mesaj vermiştir.

Yahyâ Efendi'nin şahsiyetinin teşekkül ettiği ilk evre, Trabzon'un sosyo-kültürel ikliminde şekillenmiştir. Kaynakların işaret ettiği üzere, bu dönem sadece biyolojik bir büyüme evresi değil, aynı zamanda Şehzade Süleyman ile paylaşılan ortak bir eğitim muhitini de kapsamaktadır. Ancak Yahyâ Efendi'nin asıl dönüşümü, medrese eğitimiyle eş zamanlı yürüttüğü tahmin edilen ve Atâî'nin naklettiğine göre yedi yıl süren riyazet dönemidir.¹⁵

Atâî bu olayı şu cümleler ile anlatır: “*Yedi sene müddet Medîne-i mez-bûrenin zâhirinde vâkı' bir gâr-ı feyz-envâr derûnunda sâkin olup, riyâzet ü mücâhede ile mükemmel sâhib-i ilm-i zâhir ü bâtin olmuş; âheng-i*

13 İletişimde yatay ve dikey düzlemin niteliği ve özellikleri hakkında detaylı bilgi almak için bk. Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2021), 83, 215, 219.

14 Haşim Şahin, “Yahyâ Efendi, Beşiktaşlı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/243.

15 Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/562; Şahin, “Yahyâ Efendi, Beşiktaşlı”, 43/243.

*dârü'l-mülk-i Rûm ve âgâze-i devre-i erbâb-ı rûsûm eyledikte...*¹⁶ Söz konusu ifadeler ile yedi yıl boyunca adı geçen Medine'nin dışında bulunan, feyiz ve nurlarla dolu bir mağarada ikamet etmiş; riyâzet ve manevî mücâhedelerle zâhirî ve bâtinî ilimlerde kemâle ermiş, ardından Rum diyarının merkezine yönelerek resmî ve ilmî çevrelerle temas ettiği anlaşılmaktadır. Şehir dışındaki bir mağarada gerçekleşen bu inziva süreci, onun zahirî ilimlerdeki yetkinliğini batınî derinlikle birleştirmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Trabzon yılları, onun hem klasik ilimlerde hem de manevî sahada bir yetkinliğe ulaştığı köklü bir hazırlık evresi olarak değerlendirilebilir.

Yahyâ Efendi'nin Trabzon'daki mağara inzivası ve yedi yıl süren sessizlik dönemi, iletişim bilimindeki "*İçe Dönük İletişim*" kavramıyla açıklanabilir. Bir mürşit veya kanaat önderi olarak kitlelerle kurulacak etkili bir iletişimin ön koşulu, bireyin kendi benliğiyle gerçekleştirdiği bu içsel diyalog sürecidir.¹⁷ Söz konusu inziva, dış gürültülerden arınmış bir ortamda bilişsel süreçlerin ve mesaj kodlama yeteneğinin olgunlaştığı bir hazırlık evresi niteliğindedir. Dolayısıyla onun ileride toplum üzerinde kuracağı etkili sözlü iletişimin temelleri, bu sözsüz ve içsel deneyim esnasında atılmıştır.

Trabzon'daki bu ilk yetişme döneminin ardından, siyasi merkezin değişimiyle paralel bir mekân değişikliği gündeme gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in iktidarı devralması, Trabzon'daki bürokratik camianın İstanbul'a akışını tetiklemiş ve Yahyâ Efendi ile ailesi de bu göç dalgasına dahil olmuştur. Ancak bu intikalin kesin tarihi hususunda tarihçiler arasında tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Klasik dönem müelliflerinden Mehmed Dâî, göçün iktidar değişimi akabinde, Şehzade Süleyman'ın maiyetiyle birlikte gerçekleştiğini ve Yahyâ Efendi'nin eğitimini İstanbul medreselerinde tamamladığını savunurken; Nazmi Sevgen bu tarihi 1521 yılına, yani Kanûnî dönemine kadar götürmektedir.¹⁸

Tarihlendirmedeki bu değişkenliğe rağmen kesin olan husus, Yahyâ Efendi'nin entelektüel üretiminin büyük bölümünü payitahtta gerçekleştirdiğidir. Divan'ındaki şiirlerde Çaldıran Savaşı gibi dönüm noktalarına yapılan atıflar,¹⁹ onun yalnızca dünyadan elini eteğini çekmiş bir mutasavvıf olma-

16 Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/562.

17 Bahar, *İletişim*, 21; Güngör, *İletişime Giriş*, 142-145.

18 Nazmi Sevgen, *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi - Hayatı Menkıbeleri Şiirleri* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1965), 4.

19 Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", 155-156.

dığını; aksine dönemin politik ve askeri gündemini yakından takip eden, toplumsal hadiselerle duyarlı bir entelektüel kimlik taşıdığını göstermektedir.

Çaldıran Savaşı gibi hadiselerle şiirlerinde yer vermesi, onun toplumsal ve kitlesel iletişim becerisinin yüksekliğine işaret eder. Bir iletişimci olarak Yahyâ Efendi, toplumun ve devletin içinden geçtiği süreçleri doğru analiz etmiş, mesajlarını bu bağlama uygun olarak inşa etmiştir. İstanbul'a gelişi zamanına dair tarihsel belirsizlikler bir yana, onun iletişim ağındaki konumu, taşradan başkente geçişle birlikte yerel bir fert olmaktan öte imparatorluk çapında mesaj verebilen bir iletişim seviyesine süreci getirmiştir. Bu mekân değişikliği, müellifin etki alanını genişleten en kritik iletişim stratejisi olarak okunabilir.

Yahyâ Efendi'nin ilmi tahsili, İstanbul'a intikalinin ardından dönemin en önemli otoritelerinden biri olan Zenbilli Ali Cemâli Efendi'nin (ö. 932 / 1526) rahle-i tedrisinde kemâle ermiştir.²⁰ Çeyrek asra yaklaşan şeyhülislamlık tecrübesine sahip Zenbilli'den icazet almak, sıradan bir medrese tahsilinin ötesinde bir anlam taşır. Genç bir müderrisin, ilmiye sınıfının zirvesindeki bu isme doğrudan ulaşması, tesadüfi bir karşılaşmadan ziyade Kanûnî Sultan Süleyman ile olan hukukunun sağladığı yüksek himayenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Padişah ile Yahyâ Efendi arasındaki süt kardeşliği referansı, onu dönemin seçkin uleması arasına katılmasında hızlandırıcı bir etki oluşturmuştur.

Burada kurulan iletişim sınırlarına bakıldığında, padişahın aracı rolü üstlenerek Yahyâ Efendi'ye sağladığı referansın ne denli belirleyici olduğu görülür. Dönemin en büyük otoritelerinden eğitim almış olması, Yahyâ Efendi'nin topluma ve bürokrasiye ileteceği mesajların kabul edilebilirliğini peşinen artırmıştır.²¹ Dolayısıyla Zenbilli'nin öğrencisi olmak, Yahyâ Efendi'ye güçlü bir kurumsal itibar kazandırmış ve muhatapları üzerinde geniş bir saygınlık uyandırmıştır.

Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı, Yahyâ Efendi için talebelik döneminin sonu ve müderrislik hayatının başlangıcı olmuştur. Mesleki hayatına Canbâz Mustafa Medresesi'nde günlük yirmi akçe yevmiye ile başlangıç yapan Yahyâ Efendi, Osmanlı ilmiye sınıfının basamaklarını hızla tırmanmıştır. Sırasıyla Hacı Hasanzâde, Efdâliye ve Gebze Mustafa Paşa

20 Peçuyî, *Tarih-i Peçuyî*, 1/455.

21 Yahyâ Efendi'nin eğitim tahsil ettiği hocaları hakkında detaylı bilgi için bk. Yüce, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 18-20.

medreselerindeki görevleri, onun ilmi yetkinliğini artırmıştır. Bu süreç, 1551 yılında Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi'ne atanmasıyla hız kazanmış ve nihayet 1553'te Osmanlı ilmiye hiyerarşisinin en üst kademe-lerinden biri kabul edilen Sahn-ı Semân müderrisliğiyle neticelenmiştir.²² Bu tayinler, onun liyakat sahibi bir âlim olarak sistem içinde meşruiyet kazandığını göstermektedir.

Yahyâ Efendi'nin meslek hayatı boyunca yer değiştirdiği kurumlar, onun hitap ettiği kesimi ve sözünün etki alanını doğrudan genişletmiştir. Döneminde çok bilinmeyen medreselerden, devletin en prestijli yükseköğretim kurumu olarak sayılan Sahn-ı Semân medresesine geçişi, sözlerinin toplum arasındaki kabulünü hızlandırmıştır. İletişim bölümünde bu durum, söz sahibinin kurumsal pozisyonu, iletilen mesajın ulaşabileceği menzili ve meşruiyet derecesini tayin edebilir şeklinde ifade edilir.²³ Bu bağlamda Yahyâ Efendi, Sahn-ı Semân müderrisliğiyle beraber yalnızca öğrencilerine değil, tüm ilmiye sınıfına ve dolaylı olarak devlet yönetimine seslenebilecek kurumsal bir ağırlığa kavuşmuştur.

Yahyâ Efendi'nin ilim alanındaki bu yükselişi, 1553 yılında yaşanan Şehzade Mustafa'nın vefatı ve ardından gelişen siyasi krizle keskin bir sekteye uğramıştır. Şehzade'nin ölümünün ardından, annesi Mahidevran Sultan'ın (ö. 988/1581) Bursa'ya sürgün edilmesine karşı padişaha sunduğu mektup, devletin zirvesiyle kurduğu iletişimin kopmasına neden olmuştur.²⁴

Bu bağlamda Yahyâ Efendi'nin söz konusu mektubu kaleme alması, iletişim açısından çıkar hesabının ötesine geçen, ilişki temelli bir etik tutumun ifadesidir. Nitekim Yahyâ Efendi, bu girişimin kendi kurumsal pozisyonunu riske atacağını öngörmesine karşın Mahidevran Sultan'ın talebini geri çevirmemiş; böylece hiyerarşik güç ilişkileriyle şekillenen siyasal iletişim alanında, vicdanî sorumluluğu önceleyen bir söylem inşa etmiştir. Bu durum, onun iletişim pratiğinde muhatabın makamından ziyade ahlâkî meşruiyetini esas aldığını, riskli de olsa adalet ve merhamet merkezli bir dil kurmayı benimsediğini gösterir. Dolayısıyla Yahyâ Efendi'nin bu hamlesi, tasavvufî şahsiyetinin bürokratik iletişimle çatıştığı

22 Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/563; Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", 133; Enis Tombul, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve inceleme* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2014), 3. 23 Güngör, *İletişime Giriş*, 115.

24 Mustafa Çağatay Uluçay, *Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970), 232,233.

bir kırılma noktası olmanın yanı sıra, niyet ile algı arasındaki gerilimin siyasal bağlamda nasıl sonuçlar doğurabileceğine dair çarpıcı bir örnek niteliğindedir.

Bu bakımdan Yahyâ Efendi'nin mektubu yazması, sadece kendi menfaatini düşünmediğini, insani ve ahlaki bağlara değer verdiğini gösterir. Nitekim Yahyâ Efendi, bu adımın kendi makamını tehlikeye atacağını bilmesine rağmen Mahidevran Sultan'ın isteğini geri çevirmemiş ve vicdanının sesini dinlemiştir. Bu duruş, onun tehlikeli de olsa adalet ve merhametten yana bir dil kullanmayı seçtiğini açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla Yahyâ Efendi'nin bu yaklaşımı, bir derviş olarak devletin aldığı kararlar ile ters düştüğü ilk kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, iyi niyetle atılan adımların nasıl farklı anlaşılabilceğini ve ne tür ağır sonuçlar doğurabileceğini gösteren çok net bir örnektir.

Padişahın, bu müdahaleyi haddi aşan bir tutum olarak değerlendirmesi, Yahyâ Efendi'nin Sahn-ı Semân'daki görevinden azledilmesiyle sonuçlanmıştır.²⁵

Bize lâzımsa mülâzımlık idüp dilenüp

Yüzümüz kızduralum nânımıza sâc edelüm

Kendümüz fehm edelüm kismet olan unumuzu

*Gözyaşıyla yoğurup şorbamızı ovmaç edelüm*²⁶

Âşık Çelebi'nin naklettiği “ekmeğimiz kesildi, biz de çorbayı ekmeksiz içeriz.” şeklindeki ifadeleri, onun dünyevi kayıplar karşısındaki metanetini ve durumu kabulleniş biçimini özetler. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) kaydına göre, daha sonra emeklilik maaşında yapılan cüzi iyileştirme, gerginliğin zamanla azaldığına işaret etse de bu olay onun resmi görevden sivil alana geçişinin birer göstergesidir.²⁷

Padişah ile Yahyâ Efendi arasında yaşanan bu gerginlik, iyi niyetin nasıl yanlış anlaşılabilceğini gösteren bariz örneklerden birisi kabul edilebilir. Yahyâ Efendi, aralarındaki süt kardeşliği bağına güvenerek samimi bir uyarıda bulunmak istemiş; fakat bu içten yaklaşım Kanûnî Sultan Süleyman tarafından siyasi bir hadsizlik olarak görülmüştür. Esasen,

²⁵ Peçuyî, *Tarih-i Peçuyî*, 1/455; Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/563.

²⁶ Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, 28.

²⁷ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, ed. Filiz Kılıç (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 340.

söyleyenin amacı ne kadar temiz olursa olsun, dinleyenin o anki ruh hali ve konumu sözün anlamını tamamen değiştirebilmektedir.

Josep A. Devito'ya göre çok yakın ilişkilerde bile zamanla fikir ayrılıklarının çıkması olasıdır. Bu durum aradaki güveni sarsıp bağların gevşemesine yol açabilir. Bu farklılaşma, taraflar arasındaki ilişkinin niteliğini aşındırarak bağın gevşemesine yol açabilir. Kişilerarası iletişimde yaşanan çözülme, kimi zaman iletinin kaynağından, kimi zaman muhatabın tutumundan, kimi zaman da ilişkiyi kuşatan dış koşullardan beslenir. Özellikle alıcının içsel doyumsuzluk yaşaması, ilişkinin anlam ve değerini yitirmesine neden olabilir. İlişki, alıcı açısından önceki önemini kaybettiğinde, bozulma süreci fiilen başlamış olur. Bu zihinsel kopuş, söylem ve davranış düzeyinde görünür hâle geldiğinde, gönderici ile çevresel etkenler de sürecin etkin unsurları hâline gelir. Süreklilik kazanan bu çözülme, iletişim kanallarının işleyişini de olumsuz etkiler; dinlemenin azalması, konuşmanın artması, beden diliyle mesafe koyma, empatik yaklaşımın zayıflaması ve içe çekilme gibi tutumlar, ilişkinin bozulduğuna işaret eden temel göstergeler arasında yer alır.²⁸ Nitekim yaşanan bu kırılma, Yahyâ Efendi'nin devlet kademelerinden uzaklaştırılmasına yol açmış; fakat ilginç bir şekilde onun halkla doğrudan ve daha samimi bağlar kuracağı yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

Bu iletişim krizinin tarihsel boyutu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yahyâ Efendi'ye dair değerlendirmelerinde açık bir karşılık bulmaktadır. Tanpınar, Yahyâ Efendi'yi Kanûnî'nin hususî hayatına müdahil olabilecek ölçüde cesur ve kendini kabul ettirmiş bir şahsiyet olarak tasvir ederken, dönemin ilim adamlarının birçoğunun deneyimlediği azil, tayin ve terfi hallerinin onun hayatında da belirleyici olduğunu vurgulamıştır.²⁹ Padişaha darılmak ve uzun yıllar saraya adım atmamakla ortaya çıkan bu mesafe, sadece kişisel bir kırgınlık değildir; siyasi unsurlar ile manevî otorite arasındaki bağların kopabileceğini gösterir. Bu yönüyle Tanpınar'ın tespiti, Yahyâ Efendi'nin resmi görevlerden çekilerek halk arasındaki manevî nüfuzunu nasıl büyüttüğünü tarihsel bir akış içinde açıkça ortaya koymaktadır.

28 Joseph A. Devito, *The Interpersonal Communication Book* (England: Pearson Education Limited, 2016), 250.

29 Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 149.

*N'idem bu mülk-i dünyâyı usandum cümle varından
Çü bildüm bî-bekâdur bu çevirdüm yüz diyârından³⁰*

2. Mekân Seçiminin İletişim Boyutu: Beşiktaş Örneği

Yahyâ Efendi'nin müderrislik vazifesinden ayrılışı, kariyerinin sonu olmamış; aksine onun toplum içindeki etkisini ve gücünü yeni bir çevrede yeniden kurmasını sağlamıştır. Kaynaklar, medresedeki görevine son verildikten sonra onun bir daha resmi bir makama dönmediğini açıkça belirtir.³¹ Ancak Yahyâ Efendi'nin bu dönemde dergâh yeri için Beşiktaş bölgesini seçmesi, bir köşeye çekilme ya da rastgele bir tercih değildir. Tam tersine bu seçim; konumu, doğası ve siyasi şartları iyice düşünülmüş bilinçli bir yerleşme kararıdır.

Yahyâ Efendi, kendi imkânlarıyla Beşiktaş'ta satın aldığı ve ömrünün geri kalanını geçirdiği arazi, saray muhiti içinde toplumun her kesiminin bir araya geldiği bağımsız bir manevî merkez konumuna gelmiştir. Satın alınan bu arazi, bugünkü tekke ve türbenin bulunduğu alanla sınırlı kalmayıp; Yıldız ve Çırağan saraylarının arazilerini ve Yüksek Denizcilik Okulu'nun bulunduğu bölgeyi de içine alan, Yıldız Tepesi'nden Boğaziçi kıyılarına kadar kesintisiz uzanan devasa bir alanı kapsamaktaydı.³²

Yahyâ Efendi'nin vefatının ardından çok kısa bir süre içinde, II. Selim tarafından kabrinin bulunduğu yere bir türbe inşa ettirilmesi,³³ bu mekân tercihinin yalnızca bireysel bir manevî yönelim olmadığını; aksine devlet nezdinde de kabul gören bir merkezîleşmeye dönüştüğünü göstermektedir. Türbenin mimarının Mimar Sinan olması ve yapının vefat tarihiyle eşzamanlı olarak inşa edilmesi, bu kabulün sembolik ve siyasal düzeyde de tescillendiğini ortaya koymaktadır. Türbe kapısı üzerinde yer alan "*Kutbu'l-ârifîn, gavsü'l-vâsılîn Hazret-i Pîr Mevlânâ Yahyâ kuddise sırruhu'l-âli*" ibaresi ise, Yahyâ Efendi'nin manevî otoritesinin resmî bir dil aracılığıyla ilan edildiğini göstermektedir.³⁴ Bu veriler birlikte değeren-

30 Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, 74.

31 Peçuyî, *Tarih-i Peçuyî*, 1/455; Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/563.

32 M. Baha Tanman, "Yahyâ Efendi Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/246.

33 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1896), 451; Şahin, "Yahyâ Efendi, Beşiktaşlı", 43/243.

34 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/121.

dirildiğinde, Beşiktaş'ta kurulan dergâhın yalnızca doğru bir mekânda konumlanmadığı; aynı zamanda bu stratejinin, tarihsel süreç içinde karşılığını bulan isabetli bir iletişim hamlesine dönüştüğü anlaşılmaktadır.³⁵

Hüseyin Vassaf, Yahyâ Efendi Dergâhı'nın mekân kapsamında etkisini değerlendirirken, türbenin konumlandığı yerin yalnızca fizikî bir güzellik değil, aynı zamanda manevî bir ferahlık alanı oluşturduğunu vurgular. Ona göre, *“Türbe ve hücurat, mevki-i bülendi itibariyle İstanbul'un en bedî'ü'n-nazar bir mahall-i ferah-fezasındadır. Oraya gidenler, maddî ve manevî inşirah-ı derûn bulurlar.”*³⁶ Bu değerlendirme, Beşiktaş'ta kurulan dergâhın mekân tercihinin, ziyaretçiler üzerinde doğrudan bir iletişim ve etki alanı oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

Yahyâ Efendi'nin vefatından sonra da devam eden itibarı, türbesi ve tekkesi çevresinde oluşan yoğun defin alanıyla somutlaşmış; kendisine komşu olma arzusuyla buraya defnedilmek isteyen binlerce insan, aralarındaki manevî bağı onun civarında bulunma iştiağıyla somutlaştırmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu alana defnedilen tarikat ehli, devlet ricâlî, ulemâ, hânedan ve saray mensuplarına ait mezar taşlarının çeşitliliği ve zenginliği,³⁷ burayı başlı başına bir araştırma alanına dönüştürürken aynı zamanda dönemin değer dünyasını görsel ve yazılı göstergeler aracılığıyla aktaran güçlü bir iletişim zemini oluşturmuştur.

Bu hadiseler, Yahyâ Efendi'nin hayatı boyunca gösterdiği sözlü ve fiilî iletişimin muhatapları nezdinde karşılık bulduğunu ve kalıcı bir güven ilişkisi ürettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Vefatından sonra dahi onunla aynı mekânda bulunma arzusunun sürmesi, Yahyâ Efendi'nin irşâd sürecinde benimsediği üslubun ve iletmek istediği manevî mesajın doğru anlaşıldığının güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zira bir sûfînin çevresinde oluşan bu tür yoğun yönelimlerin, karizma ya da geçici etkiyle ortaya çıktığını söylemek yanlış olur. Bu talep kendisinin oluşturduğu tutarlı, sahih ve ikna edici bir iletişim pratiğiyle mümkün olabilmektedir. Vefatından sonra pek çok şahsiyetin onunla aynı hazirede defnedilmeyi istemesi, bu iletişimin toplumsal hafızada onaylandığını ve süreklilik kazandığını ortaya koymaktadır.

35 M. Gül Akdeniz - Hande Erdoğan, “16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Şeyh Yahya Efendi Tekkesi”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 8 (2016), 6.

36 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/132.

37 Tanman, “Yahyâ Efendi Külliyesi”, 43/249.

2.1. Coğrafi ve Estetik Açıdan Boğaz'ın Kilit Noktası

Yahyâ Efendi'nin şahsiyeti yalnızca tasavvufî derinliğiyle değil, aynı zamanda dönemin ilmî birikimine sahip oluşu ile de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Âşık Çelebi, onun astronomi, matematik ve geometri sahalarında devrinin önde gelen âlimlerinden biri olduğunu özellikle vurgulamakta; hatta geometri ilmindeki yetkinliğini Batlamyus ve Öklid ile mukayese edecek ölçüde ileri bir seviyede görmektedir.³⁸

Bu ilmî donanım, Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'ta, Boğaz'a hâkim stratejik bir noktayı tercih etmesini hesaplanmış bir konumlanma olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Astronomi ve geometri bilgisi, mekânın önemini, görüş hâkimiyetini ve coğrafi avantajlarını kavrama imkânı sunarken; Boğaz gibi askerî, ticari ve sembolik açıdan kritik bir geçiş hattında yer alan bu noktanın seçimi,³⁹ Yahyâ Efendi'nin ilmî perspektifinin mekâna yansımaları olarak okunabilir. Böylece dergâhın konumu, tasavvufî sezgi ile aklî muhakemenin kesiştiği bir bilinç örneği teşkil etmektedir.

2.2. İmar, İskân ve Nazîre Geleneği

Beşiktaş'taki bu dergâhın kuruluşu, sadece manevî bir mekân oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda bölgede ciddi bir imar ve iskân hareketini de başlatmıştır. Nitekim Yahyâ Efendi, bu geniş araziye sadece satın almakla kalmamış; bağ ve bahçelerle donatarak ıslah etmiş, mescid, tevhîdhâne, medrese, hamam ve çeşme gibi yapılarla tam teşekküllü bir külliye inşa etmiştir.⁴⁰ Bu inşa faaliyeti, çevre halkı için sadece yeni binalar anlamına gelmiyor, toplumsal dayanışmayı ve günlük hayatı canlandıran hayırlı bir adım niteliği taşıyordu. Yahyâ Efendi'nin yürüttüğü bu çalışmalar sonucunda, bugün Beşiktaş ile Ortaköy arasında kalan ve günümüzde Yıldız Mahallesi sınırları içinde çıkmaz bir sokak olarak varlığını sürdüren alan, zamanla önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Her

³⁸ Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, 338-339.

³⁹ Ersin Abay, "Kent Kıyı Kesişiminde Mekan; İstanbul Beşiktaş Örneği", *Journal of Environmental and Natural Studies* 3/3 (2021), 272.

⁴⁰ Peçuyî, *Tarih-i Peçuyî*, 1/456; Mehmed Nuri, *Menâkıb-ı Beşiktâşî Yahya Efendi ibn Ömer el-Arabî, Kaddesallahu Rûhahû* (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1313), 5-7; Tanman, "Yahyâ Efendi Külliyesi", 43/409.

ne kadar kapladığı alan zamanla daralmış olsa da bölge halkının burayı “Yahyâ Efendi Mahallesi”, “Yahyâ Efendi Vadisi” ve “Yahyâ Efendi Deresi” gibi adlarla anması, bu mekânların toplumun hafızasında onun adıyla ne kadar bütünleştiğini gösterir.⁴¹

Edebiyatta bir şairin, başka bir şairin eserine benzer güzellikte karşılık yazmasına nazîre denir. Ancak bu eylem sadece bir taklit değil, öncekini aşma veya ona yeni bir perspektif kazandırma amacı güden estetik bir diyalogdur.⁴² Yahyâ Efendi’nin devletten hiçbir destek almadan, tamamen kendi imkânlarıyla böyle bağımsız bir külliye kurma çabası da kendisini görevden alan sûtkardeşi Kanûnî Sultan Süleyman’ın sarayına ve ihtişamına karşı adeta mimari ve manevî bir nazîre, yani zarif bir karşılık olarak okunabilir. O, padişahın sağladığı imkânlar olmadan da halkın sığınacağı manevî bir dünya kurulabileceğini, üstelik bunu sarayın hemen karşısında, boğazın en hâkim tepesinde tek başına yaparak ortaya koymuştur.

Söz konusu nazîre kavramı, bu noktada edebî bir benzetme olmanın ötesinde bir hayat duruşu olarak değerlendirilebilir. Devletin resmi ulema sınıfından ve bu makamın sağladığı ayrıcalıklardan uzaklaşan Yahyâ Efendi, kendi varlığını devlet gücüyle değil, halkın ve denizcilerin sevgisiyle yeniden şekillendirmiştir. Dergâhın sarayın hemen karşısında yer alması, saray dünyasına her an hakkı ve hakikati hatırlatan samimi bir ayna vazifesi görür.⁴³ Nitekim Yahyâ Efendi’nin dergâhı, zamanla devletin bürokratik mekanizmalarına sığmayan, toplumun her kesimini kucaklayan bir odak noktası haline gelmiştir. Sonuç olarak Yahyâ Efendi’nin Beşiktaş tercihi; mekânın coğrafi güzelliğini ve samimi duruşu bir araya getiren bilinçli bir karar olarak nitelendirebiliriz.

2.3. Manevî Açıdan Beşiktaş Semtinin Seçimi

Dini ve tasavvufî mekanların inşa edileceği yerler belirlenirken fiziki ve coğrafi şartlar önemli bir rol oynar. Ancak Yahyâ Efendi’nin dergâhını kurmak için Beşiktaş semtini seçmesi, sadece bu fiziki gerekçelerle açıklanabilecek bir durum değildir. Dönemin kaynakları incelendiğinde,

41 Aynur Emer, “Beşiktaşlı Yahya Efendi ve Ailesi Hakkında Yeni Vesikalar”, *Osmanlı İstanbulu VIII: VIII. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, ed. Feridun M. Emecen (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, 2023), 83.

42 M. Fatih Köksal, “Nazîre”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/456-457.

43 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 215.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde toplum nazarında etkili şahsiyetlerinden bir tanesi olan Yahyâ Efendi'nin dergâhını Beşiktaş'ta imar etmesi sıradan bir yerleşim kararı olmaktan ziyade; rüyalara, kalbi işaretlere ve manevî keşiflere dayanan bir yönlendirmenin somutlaşmış halidir.

Atâî'nin rivayetine göre Yahyâ Efendi, gördüğü bir rüyanın etkisiyle İstanbul dışındaki bir yerleşim alanını araştırmaya başlamış ve arayışı neticesinde rüyasında kendisine gösterilen bir mekâna ulaşmıştır. Ancak umduğu gibi dergâhını ilk başta orada kuramamıştır. Dergâhın bugünkü yerinin belirlenmesini, orada karşılaştığı ve meczup olarak gördüğü bir kişinin “*Bana bir dirhem ver, bu bahçeyi sana bağışlayayım*” sözüyle gerçekleşmiştir. Bu söz üzerine bahçenin, Beşiktaş semtinde şu an üzerinde dergâh bulunan yer olduğunu anlayan Yahyâ Efendi, arazinin gerçek sahiplerini bularak burayı satın almıştır.⁴⁴ Dergâh için bir mekân arayışının rüya yoluyla tespit edilmesi ve bu rüyanın gerçek hayatta teyit edilmesi, tasavvuf geleneğinde manevî işaretlere tabi olmanın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda dergâhın yeri, aklî hesaplardan ziyade manevî sezgi ve ilahî işaretler doğrultusunda belirlenmiştir.⁴⁵

Dergâh alanının tayininde meczup olarak nitelenen bir şahsın sembolik ifadesinin belirleyici olmasını iletişim alanında değerlendirecek, Yahyâ Efendi'nin manevî duyarlılığını ve zâhirde sıradan görünen sözlerdeki bâtinî anlamı okuyabilme kabiliyetini açık şekilde görebiliriz. “*Bir dirhem karşılığında bahçeyi bağışlama*” teklifi ise maddî bir alışverişten çok, manevî bir tasarruf ve keşif anına işaret etmekte; bu yönüyle dergâhın kurulacağı mekânın sıradan bir arsa değil, manevî anlamla yüklü bir zemin olarak telakki edildiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen Yahyâ Efendi'nin arazinin gerçek sahiplerini bularak mülkiyeti usulüne uygun biçimde satın alması, manevî sezgi ile şer'î ve hukûkî hassasiyetin birlikte gözetildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Beşiktaş'ta, denizi gören tepelerden biri üzerinde tesis edilen ve “*Hıdırlık*” adı verilen bu mekânın isimlendirilmesi de dergâhın manevî kimliğini pekiştiren bir unsur olarak değerlendirilebilir.⁴⁶ Halk anlatılarında boğazın manevî koruyucularından bir tanesi olarak kabul edilen Yahyâ Efendi ve Hz. Hızır'a atıfla verilen bu ad, mekânın koruyuculuk ve rehberlik ile

44 Atâî, *Hadaiku'l-Hakâik*, 1/563; Asa, “Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi”, 133-134.

45 Cebecioğlu, “İşâret”, 251.

46 Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, 69-74.

ilişkilendirildiğini göstermektedir. Yahyâ Efendi'nin burada imar faaliyetlerine ağaçlandırmayla başlaması ise, tasavvufî düşüncede ihya anlamı taşıyan bir eylem olarak, mekânın manevî kimliğinin tabiatla bütünleşik biçimde inşa edildiğine işaret etmektedir. Mekân seçiminin ardındaki manevî meşruiyet, menkıbelerle desteklenerek halk nezdindeki algıyı güçlendirmiştir.⁴⁷

3. Neme Lazım! Hadisesi Bağlamında İktidar ve Zâhid Tutumu

Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'taki dergâhında kazandığı saygınlık, sarayla olan bağlarını tamamen koparmamış, aksine bu ilişkiyi daha anlamlı bir seviyeye taşımıştır. Bu durumun en açık örneği, Osmanlı tarihine ve halkın anlatılarına girmiş olan mektuplardır. Yaşanan bu hadise, mevki ve rütbe ne olursa olsun, hakikat dile geldiğinde dünyevi gücün dervişane bir duruş karşısındaki tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Bahsi geçen hadise kısaca şu şekildedir.

Kanûnî Sultan Süleyman, devlet en güçlü dönemindeyken bile Osmanlı'nın geleceğine dair bazı endişeler taşır. Verdiği emir ve fermanlar ile bir devlet yöneten Cihan Padişahı, devletin bir gün yıkılıp yıkılmayacağını, eğer yıkılırsa bunun asıl sebebinin ne olacağını merak etmektedir. Bu hayati soruyu sorup samimi bir cevap alabileceği kişi olarak da sütkardeşi ve manevî rehberi Yahyâ Efendi'yi görür.

Kanûnî, bir hattat ile kaleme aldirdığı mektubunda Yahyâ Efendi'ye şöyle hitap eder: *“Sen ilahi sırlara vakıfsın. Kerem eyle de bizi aydınlat. Bir devlet hangi halde çöker? Osmanoğulları'nın akıbeti n'ola? Bir gün olur da zeval bulur mu?”* Mektubu alan Yahyâ Efendi, uzun dini açıklamalara veya devlet meselelerine dair derin yorumlara girmek yerine, kâğıdın altına tek bir cümlelik son derece sarsıcı bir cevap yazarak mektubu geri gönderir: *“Neme lazım Sultanım!”*⁴⁸

Mektubu alan Kanûnî Sultan Süleyman, bu cevabı ilk aşamada zâhirî anlamıyla sadece kelimeler üzerinden okur. Sütkardeşinin, devletin bekası

47 Gökçe Emeç Yücesoy, “Kültürel Süreklilik, Kimlik ve Aidiyet Bakımından Hıdırlık Mekânları”, *Soküm ve Türk Dünyasında Hıdırellez Uluslararası Sempozyumu*, ed. Metin Ekici vd. (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2023), 77-78.

48 Ahmet Şimşirgil, *Kayı -IV Osmanlı Tarihi / Ufukların Padişahı: Kanuni* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 333.

gibi hayati bir meseleye beni ilgilendirmez şeklinde ifadelerle kayıtsız kaldığını düşünür. Bu durum, Padişah'ta büyük bir hayal kırıklığına sebebiyet verir. Ancak cevabın içindeki hikmeti anlamak arzusuyla kalkıp Beşiktaş'a, Yahyâ Efendi'nin dergâhına bizzat gider. Sultan sitemkâr bir tavırla; *"Ağabey, ne olurdu sorumuza cevap verseydin? 'Neme lazım' diyip bizi geçiştirmek, endişemize kayıtsız kalmak sana yakışır mı?"* diye sorar. Yahyâ Efendi ise bu cevabın bir kayıtsızlık değil, sorunun ta kendisinin cevabı olduğunu şu muazzam sosyolojik tespitle açıklar:

"Sultanım! Bir devlette zulüm yayılsa, haksızlık şayi olsa... Fakat o haksızlığı duyanlar; 'Neme lazım, ben kenara çekileyim de ne olursa olsun' deyip sussa... Koyunları kurtlar değil de çobanlar yese, bilenler de bunu görüp; 'Neme lazım, ben işime bakarım' dese... Fakirlerin, muhtaçların, kimsesizlerin feryadı göklere çıksa da bunu taşlardan başka duyan olmasa... İşte o zaman devletin sonu görünür, zeval bulması kaçınılmaz olur." Bu cevap karşısında alan Kanûnî, *"Neme lazım"* ifadesinin aslında toplumsal çöküşün şifresi olduğunu anlar ve *"Bunlar seni ilgilendirmez"* denmediğini, *"Toplum neme lazımcılık hastalığına yakalanırsa çöküş başlar"* dendiğini idrak eder.⁴⁹

Yahyâ Efendi'nin bu cevabı, iletişim bilimleri açısından incelendiğinde, mesajın kodlanması, iletiliş biçimi ve etkisi bakımından çok katmanlı sonuçlar oraya çıkartılabilir. Yahyâ Efendi, mesajını doğrudan ve alışlagelen bir ifade ile halk duyarsızlaşırsa devlet çöker diyerek vermemiştir. Bunun yerine *"Neme lazım"* diyerek, alıcıyı yani Sultan'ı düşünmeye zorlayan, anlamın satır arasında gizli olduğu yüksek bağlamlı bir iletiyi tercih etmiştir.⁵⁰ Bu yöntem, mesajın alıcı üzerindeki etkisini ve kalıcılığını artırmıştır.

Yahyâ Efendi'nin tespiti ayrıca bir sistem teorisi eleştirisi olarak incelenebilir. İletişim sistemlerinde geri bildirim mekanizması hayati önem taşır.⁵¹ Toplumdaki bir haksızlığın yöneticiye iletilmemesi yani neme lazım denmesi, sistemdeki geri bildirim kanallarının tıkanmasıdır. Yahyâ Efendi, halk ile devlet arasındaki iletişim kanalları koparsa sistem çöker diyerek modern iletişim teorileriyle örtüşen bir sistem analizi yapmıştır.

49 Şimşirgil, *Kayı -IV Osmanlı Tarihi / Ufukların Padişahu: Kanuni*, 334-335.

50 Güngör, *İletişime Giriş*, 32-35.

51 Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü* (Ankara: Ark Yayınevi, 1995), "Geri Bildirim", 134-135.

4. Kùltùrlerarası İletişim Bağlamında Yahyâ Efendi

Beşiktaş, 16. yüzyılda sadece Müslüman nüfusun değil, Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukların yanı sıra, limana demirleyen Cenevizli ve Venedikli denizcilerin de harmanlandığı kozmopolit bir geçiş güzergâhıydı.⁵² Yahyâ Efendi'nin insani yönü ve güçlü hitabeti, sadece kendi cemaatiyle sınırlı kalmamış, çevresindeki gayrimüslim komşularıyla kurduğu samimi bağlarda da kendini göstermiştir. O, dergâhını yalnızca Müslümanlara değil, başı sıkışan, darda kalan herkese bir sığınak yaparak ilişkilerini dini tartışmaların ötesine taşımış ve ortak insani değerlerde buluşmayı başarmıştır.⁵³

Yahyâ Efendi'nin dergâhında ziyaretçilere yemek ve şerbet ikram edilmesi, medrese talebeleri, yoksullar, işsizler gibi toplumsal grupların ihtiyaçlarının karşılanması veya ulaşım masraflarının karşılanması onun toplumsal iletişim açısından kapsayıcı bir misafirperverlik anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bu uygulamalar, yalnızca bireysel hayır faaliyetleri olarak değil, farklı sosyal, ekonomik ve kültürel katmanlardan gelen bireyler arasındaki iletişim jestleri olarak değerlendirilmelidir.⁵⁴

Yahyâ Efendi'nin dergâhında kurulan bu ilişki biçimi, yalnızca hoşgörü düzeyinde kalmayıp, diğerlerinin ihtiyaçlarını gözeten ve onu fiilen toplumsal dolaşıma dâhil eden bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Kayık ücretinin karşılanması gibi somut destekler, mekânsal ve ekonomik engelleri ortadan kaldırarak iletişimin sürekliliğini sağlamış; böylece dergâh, farklı toplumsal kesimlerin bir araya gelebildiği açık bir iletişim platformuna dönüşmüştür.⁵⁵ Bu yönüyle Yahyâ Efendi'nin hayatı, tasavvuf merhametinin toplumun her kesimine ve farklı kültürlere bir yansıması olarak görülebilir.

Bunun yanı sıra Yahyâ Efendi, Beşiktaş kıyısındaki konumuyla İstanbul'un Müslüman halkı ile deniz yoluyla gelen yabancılar arasında adeta bir "Eşik Bekçisi" vazifesi görmüştür. David Manning White'ın literatüre kazandırdığı bu kavram; bilginin veya insanların belirli geçiş noktalarında durdurulup değerlendirilmesini ve içeri alınıp alınmayacağına

52 M. Tayyib Gökbilgin, "Boğaziçi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/252-253.

53 Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", 135.

54 Asa, "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi", 137.

55 Yahyâ Efendi'nin gayrimüslimlere karşı gösterdiği hoşgörü anlayışı, günümüzde ortaya atılan ve İslam dininin şeriat çizgileri ile örtüşmeyen "ılımlı İslam" veya "dini çoğulculuk" gibi ifadelerden ayırdır. Konuyla alakalı detaylı bilgi için bk. Ahmet Cahid Haksever, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri* (İstanbul: KDY Akademi, 2021), 15.

karar verilmesi sürecini anlatır. White'a göre bu geçişleri kontrol edenler, sistemin bütününe nelerin etki edeceğini belirleyen asıl kişilerdir.⁵⁶ Yahyâ Efendi'nin Beşiktaş'taki konumu da bu açıdan İstanbul'un kilit noktası olarak düşünülebilir. Kendisi, deniz yoluyla şehre gelen yabancıları İstanbul'un sosyal ve manevî hayatına dahil etmeden önce bir filtre gibi karşılayan, kentin toplumsal dengesini gözetten bir şahsiyet konumundadır.

İletişim alanında, mesajlar sadece sözlü veya yazılı metinler üzerinden değil; semboller, ritüeller ve mitler üzerinden de işleyen karmaşık bir süreci kapsar.⁵⁷ Bu bakımdan Yahyâ Efendi'nin denizciler için ifade ettiği anlam, dergâhının manevî bir sığınak işlevi görmesi üzerinden okunabilir. Bu sembolik bağın denizcilik geleneğindeki izlerini, Zafer Bilgi'nin aktarımları doğrultusunda şu şekilde ele almak mümkündür. Bilgi'nin aktardığı bulgulardan bir tanesi, gemicilerin ağır çalışma temposu içinde hep bir ağızdan söyledikleri “*heyyamolla*” ifadesinin, köken itibarıyla “*Ey Yâ Molla*” tabirine dayandığıdır. Eldeki kayıtlar ve rivayetler dikkate alındığında, bu nidanın gemicilerin zorlu çalışma koşullarında Yahyâ Efendi'ye yönelttikleri bir yardım çağrısı olarak değerlendirilmesi mümkündür.⁵⁸

Yahyâ Efendi'nin denizciler ve gayrimüslim tebaa nezdinde edindiği saygınlık, tarih içinde yaşanan ve halk arasında şifahen aktarılan birtakım dikkat çekici olaylardan kaynaklanmaktadır. Bu tür hadiselerin duyulması, onun çevresindeki farklı inanç grupları arasındaki muhabbetini her geçen gün artırmıştır. Bu anlatılardan biri, kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır. Aktarılan bilgilere göre Yahyâ Efendi, fırtınalı bir gecede oğlunu uyandırarak kendisi için bir kayık hazırlanmasını ister. Boğaz'daki şiddetli dalgalar nedeniyle bu talep başlangıçta yadırgansa da Yahyâ Efendi kayığı bizzat denize indirerek gece vakti açılır. Rüzgâra ve akıntıya karşı Yeniköy önlerine kadar ilerlediğinde, küçük bir kayıkta boğulmak üzere olan iki kişiyle karşılaşır; onları kurtarıp Yeniköy'e bırakır ve ardından Beşiktaş'a döner. Daha sonra bu kişilerin, Hristiyan din adamları tarafından Sakız Adası'ndan gönderilen misyonerler olduğu anlaşılır. Yaşadıkları hadiseleri duyan din adamları Yahyâ Efendi'nin ahlakına hayran kalırlar.

⁵⁶ David Manning White - Lewis Anthony Dexter, “People, Society and Mass Communications”, *The Free Press of Glencoe, London* (1964), 160-164.

⁵⁷ Galip Atasağın, “Sembol ve Sembolizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1997), 226.

⁵⁸ Zafer Bilgi, “Tarih ve Ötesi”, *Diyanet TV* (09 Aralık 2023), 00:08:50.

Yahyâ Efendi'ye duydukları hayranlığı “*görmeden yüzlerini oldum âşık*” sözleriyle dile getirirler ve keşişleri hediyelerle birlikte tekrar kendisine gönderirler. Nakledilen bu hadiseye göre keşişlerin bu ziyaret vesilesiyle Beşiktaş'taki dergâha gelerek hediyeleri takdim ettikleri belirtilmektedir.⁵⁹

Yahyâ Efendi'nin mecliste bulunan keşişlerle kendi dillerinde, yani Rumca konuşması, o dönemde oradaki bazı ilim ehli tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ve sorgulanmıştır. Yahyâ Efendi ise bu duruma, “*Bizim bildiğimiz on beş dil, onlarınkinin yanında ne ola ki*” diyerek, ilmin sonsuzluğu karşısında insanın ne kadar küçük bir bilgiye sahip olduğunu hatırlatan bir tevazu ile karşılık vermiştir.⁶⁰ Bu yönüyle Yahyâ Efendi, eylem, sembol ve söylemi bir araya getiren bütüncül bir iletişim modeli sunmakta hem tasavvufî hem de kültürlerarası bağlamda bir iletişimci olarak toplum hafızasında yer edinmiştir.

Yahyâ Efendi'nin hayatta iken kurduğu sosyal ve idari iletişim ağı, vefatı sonrasında da varlığını sürdürmüştür. Süleymaniye Camii'nde gerçekleştirilen cenaze merasimine Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), vezirler, ilmiye sınıfı mensupları ve devlet bürokrasisinin önde gelen isimleri katılmıştır.⁶¹ Bu katılım profili, Yahyâ Efendi'nin sûfî kimliğinin yanı sıra devlet erkanı ve ulemâ nezdinde de kurumsal bir karşılığının olduğunu göstermektedir. Cenaze töreninin mahiyeti, kendisinin ilmi ve toplumsal çevrelerle kurduğu ilişkilerin resmî düzeydeki yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Cenazenin Süleymaniye'den Beşiktaş'a nakli sırasında yaşanan olağanüstü kalabalık ve İstanbul boğaz trafiğindeki ulaşım güclüğü ise, Yahyâ Efendi'nin hayattayken tesis ettiği kapsayıcı iletişim ağının toplumsal düzeyde ne denli geniş bir karşılık bulduğunu göstermektedir.⁶² Dolayısıyla cenaze merasimi, Yahyâ Efendi'nin iletişim alanındaki çabalarının, farklı sınıf ve zümreleri bir araya getirebilen başarılı ve sürdürülebilir bir toplumsal etki ürettiğini teyit eden bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

59 Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, 154-155.

60 Dâî, *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*, 156-159.

61 Mehmed Nuri, *Menâkıb-ı Beşiktâşî Yahya Efendi ibn Ömer el-Arabî, Kaddesallahu Rûhahû*, 8-9.

62 Asa, “Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi”, 137.

5. Müderris Mahlası ve Yahyâ Efendi'nin Edebî Dili

İletişim, sadece bilginin aktarılması değil, aynı zamanda estetik bir form içinde sunularak muhatabın duygu dünyasına nüfuz edilmesidir.⁶³ Yahyâ Efendi, ilmi birikimini şiir diliyle harmanlayarak, iletişimi didaktik bir sanat haline getirmiştir. Onun edebî iletişimdeki en belirgin stratejisi, kimlik inşası ve mesajın kodlanma biçiminde görülür. Osmanlı dönemi şairleri ve mutasavvıfları genellikle acziyeti, aşkı veya dervişliği çağrıştıran Fakirî, Dertli, Aşkî vb. mahlaslar kullanırken; Yahyâ Efendi şiirlerinde “*Müderris*” mahlasını tercih etmiştir.⁶⁴

Yahyâ Efendi'nin müderris mahlasıyla kaleme aldığı şiirler, tasavvufî muhtevanın yanı sıra dönemin toplumsal meselelerine temas eden yönleriyle de dikkat çekmektedir. Bu durum, onun şiiri yalnızca bireysel manevî tecrübenin ifadesi olarak değil, aynı zamanda toplumsal eleştiri ve ahlâkî irşâd aracı olarak kullandığını göstermektedir. Nitekim Lowry, müderris mahlasıyla şiir yazan Yahyâ Efendi ile muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman'ın şairlik yeteneklerinin ve edebî duyarlılıklarının kökenini Trabzon'daki çocukluk yıllarına kadar geri götürmekte; bu ortak edebî zeminin, paylaşılan eğitim çevresi ve kültürel iklimle yakından ilişkili olduğu kanaatini dile getirmektedir.⁶⁵ Bu değerlendirme, Yahyâ Efendi'nin şiir pratiğinin rastlantısal bir uğraş değil, erken yaşlardan itibaren şekillenen entelektüel bir birikimin ürünü olduğunu ortaya koymakta; aynı zamanda onun edebî kimliğini, dönemin siyasî ve kültürel elitleriyle kesişen bir iletişim alanı içinde konumlandırmaktadır.

Bununla birlikte müderris mahlasıyla anılması ve fiilen bu mesleği icra etmesine rağmen Yahyâ Efendi, ilmî ve manevî yolculuğunu tamamlanmış görmeyen mütevacı bir tavır sergilemektedir. Kendini daima öğrenme hâlinde konumlandıran bu yaklaşımını, aşağıdaki beyitte dikkat çekici bir tezatla dile getirmektedir. Şair, müderris kimliğini bir üstünlük makamı olarak değil, hakikate ulaştıracak gerçek bir muallime talebe olmanın önünde aşılması gereken bir perde olarak sunmakta; böylece ilmin nihai amacının öğretmekten ziyade idrak ve tahsil olduğunu vurgulamaktadır.

63 Melik Bülbül, *İmgesel İletişim* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005), 52-53.

64 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/126.

65 Lowry, “From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgier & His Foster Brother Yahya Efendi”, 42-43.

*Ko zörfî gel Müderris, bul bir muallimi kim
Aça senün gözünü, tahsîn kıla kalanlar.⁶⁶*

Günümüz türkçesinde, “*Bu gösterişi bırak, ey Müderris; öyle bir öğretmen bul ki, senin gözünü açsın ve geride kalan bilgileri güzelleştirip tamamlasın.*” Şeklinde ifade edilebilen bu beyit, Yahyâ Efendi’nin ilmî otorite ile tevazu arasındaki dengeyi nasıl kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir; aynı zamanda onun iletişim anlayışında bilginin hiyerarşik bir güç değil, sürekli aranan ve derinleştirilen bir hakikat olarak konumlandırıldığını ortaya koymaktadır.

*Ehl-i derdün derdine dermân iken tekrâr-ı Hû,
Sırrı nedir kim inletir âşıkları ezkâr-ı Hû.
Bâğ-ı Hû’da bülbül isen, tur berü efgâna gel;
Kim bahâr-ı Hû erüp zeyn aldı hoş gülzâr-ı Hû.
Kılma beyhûde kelâmı, Hû’da sarf et ömrünü,
Ergüre tâ sırr-ı Lâhût’a seni efkâr-ı Hû.
Âfşîn-i şekli üzere şol âşıkları bend eyleyüp,
Halka-yı zikre dem-be-dem döndüren pergar-ı Hû.
Katıdır taştan meğer kalbin, müderris, “Hû” deyüp
İnlemezsin; gayretin yok, inletir dağları Hû.⁶⁷*

Sonuç

Bu araştırma, 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun ve tasavvuf kültürünün merkezi şahsiyetlerinden bir tanesi olan Beşiktaşlı Yahyâ Efendi’nin hayatını, alışlagelen menâkıbnâme veya biyografi sınırlarının dışına çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, tasavvuf tarihinin geleneksel kabullerinin ötesinde, mürşidin toplumsal alandaki kurucu rolünü iletişim alanı üzerinden yeniden okuma imkânı sunmaktadır. Birincil kaynaklar ve dönemin metinleri üzerinden yaptığımız okumalar, onun hem devlet katındaki yerini hem de halkın meselelerine karşı sergilediği tutumu, o günün şartlarıyla birlikte anlamamıza yardımcı olmuştur. Klasik literatürde mürşid veya şeyh daha çok tasavvufî bir otorite olarak konumlandırılırken; bu çalışmada Yahyâ Efendi, devlet ricâli ile halk tebaası arasında dengeleyici, dönüştürücü ve toplumsal rızayı inşa edici bir irfânî iletişim aktörü olarak

66 Tombul, *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve inceleme*, 5.

67 Asa, “Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi”, 151.

ele alınmıştır. Dolayısıyla makale, Osmanlı din adamlarının toplumsal vazifelerini iletişim biliminin araçlarıyla tahlil ederek, tasavvuf tarihi ve iletişim tarihi arasında disiplinlerarası yeni bir köprü kurmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, Yahyâ Efendi'nin sadece bir mutasavvıf veya şair değil; mekânı, dili, sembolleri ve sessizliği stratejik birer unsur olarak kullanan çok yönlü bir iletişim uzmanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, Yahyâ Efendi'nin siyasi otoriteyle kurduğu dikey iletişim metodu ile halkla geliştirdiği yatay iletişim metotlarını aynı düzlemde birleştirebilme becerisidir. Bu amaçla, onun hayatı ve dönemine dair veriler, modern iletişim disiplinlerinin sunduğu kişilerarası iletişim ve mekân kullanımı teorileriyle yeniden yorumlanmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman ile arasındaki süt kardeşliği bağı, sadece bir akrabalık veya saray içerisinde kendisine ayrıcalık tanıyacak bir konum olarak değil; hak ve hakikati herhangi bir kaygı gütmenden aktarabilmeyi sağlayan doğrudan bir iletişim kanalı olarak okunmalıdır. Nitekim literatürde sıklıkla zikredilen “*Neme Lazım!*” hadisesi, sıradan bir tarihi menkıbe olmanın ötesinde, toplumsal vurdumduymazlığın ve siyasi yozlaşmanın devlet düzeninde yol açabileceği tahribata karşı yapılmış bir toplumsal uyarıdır. İletişim alanı açısından bakıldığında ise çok önemli tarihsel bir geri bildirim örneğidir. Yahyâ Efendi, tebliğ ve irşâd faaliyetlerinde bulunurken içinde yaşadığı toplumun kendi içerisindeki sınıflarını birbiriyle aynı olarak görmemiş; aksine muhatabının idrakine ve sosyal konumuna göre şekillenen muhatap odaklı bir kişilerarası iletişim dili geliştirmiştir. Bu dil, dönemin sosyal gerilimleri arasında, farklı meşreplerden ve sınıflardan insanların bir arada var olabildiği bir toplumsal mutabakat zemini sağlamıştır.

Araştırmanın mekân tasavvuru çerçevesinde sunduğu tahliller, Beşiktaş'taki dergâhın tesadüfi bir coğrafi yerleşim olmadığını, aksine sembolik ve işlevsel bir iletişim alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. İstanbul'un hem idari merkezine hem de deniz ticareti ve sosyal hareketliliğin merkezine hâkim olan bu tepe; devlet ricâlinden gemicilere, ulemâdan gayrimüslimlere kadar toplumun her kesiminin bir araya geldiği kamusal bir merkez işlevi görmüştür. İletişim alanından bakıldığında Yahyâ Efendi, dergâhın fiziksel mimarisini ve coğrafi konumunu, dikey ve yatay iletişim ağlarının birbirine bağlandığı merkezi bir odak noktası haline getirmiştir. Bugün bile türbenin toplumun her kesimini kucaklayan

geniş ziyaretçi profili, Yahyâ Efendi'nin inşa ettiği iletişim modelinin zamanı aşan kalıcı vasıflara sahip olduğunun en somut delilidir.

Bu çalışma, dönemin birincil yazılı kaynakları, arşiv belgeleri ve edebi metinleri ile sınırlı tutulmuştur. Yazılı kaynaklara dayanan bu sınırlılık, şifâhî kültürün ve menkıbelerin barındırdığı sözlü aktarım kanallarını bütünüyle yansıtmayabilir. Ancak bu kısıt, gelecek akademik araştırmalar için yeni çalışma alanları ortaya çıkartabilir. Özellikle mutasavvıfların kendi tekke ve yaşam alanları içerisinde benzer iletişim ağlarını nasıl kurdukları üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, Osmanlı'da irfânî iletişim modeli konusundaki literatürümüzü daha da zenginleştirecektir. Bu tür bütüncül çalışmalar, Osmanlı sosyal yapısının iletişim katmanlarını ve tekkelerin toplumsal harç olma işlevini daha sarıh bir biçimde anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak; Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'nin mirası, tasavvufun sosyal hayattan, toplumsal çevrelerden uzak ve dönemin siyasi şartlardan soyutlanmış bir hayat olmadığını, aksine dünyevî ve idari süreçlere istikamet veren canlı bir irşâd dili barındırdığını ortaya koymaktadır. Onun devlet ricâli ile halk arasında kurduğu bu denge, insani münasebetlerde makam ve mevkiden ziyade sahici, şeffaf ve güven odaklı bir iletişimin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Boğaz'ın hâkim bir tepesinde neşet eden bu irfânî usul, asırları aşarak bugünün insanına da toplumsal huzurun anahtarının ihlasla örülmüş bir gönül dilinde saklı olduğunu hatırlatmaktadır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / *The author declared that there is no conflict of interest.*

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / *The author declared that this study has received no financial support.*

Etik Beyan / Ethics Statement: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. / *This study does not require ethics committee approval, as it is based exclusively on a literature review and data obtained from published sources.*

Yapay Zeka Kullanımı / Use of Artificial Intelligence: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. *No AI-based tool or application was used at any stage of the preparation of this study. All content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and the principles of academic ethics.*

Kaynakça

- Abay, Ersin. "Kent Kıyısı Kesişiminde Mekan; İstanbul Beşiktaş Örneği". *Journal of Environmental and Natural Studies* 3/3 (2021), 271-282.
- Akdeniz, M. Gül - Erdoğan, Hande. "16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Şeyh Yahya Efendi Tekkesi". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 8 (2016).
- Asa, Meral. "Bir 16. Yüzyıl Portresi Beşiktaşlı Yahya Efendi". *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları-Harvard* 27/2 (2003).
- Atâî, Nev'izâde. *Hadaiku'l-Hakâik*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Ataşağın, Galip. "Sembol ve Sembolizm". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1997), 369-387.
- Bahar, Emel. *İletişim*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- Bilgi, Zafer. "Tarih ve Ötesi". Diyanet TV. Yayın Tarihi 09 Aralık 2023.
<https://youtu.be/xxe7qvAgw-Y?si=IEIBhNpdzYN0w1b>
- Bülbül, Melik. *İmgel İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO, 7. Basım, 2020.
- Çakmaklıoğlu, Muhammet Mustafa. *Tasavvuf*. Ankara: Bilay Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Çelebi, Aşık. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. ed. Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Çubukçu, Hatice. "Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru...". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2006), 75-87.
- Dâî, Mehmed. *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Menâkıbnâmesi*. ed. Emine Gümüş. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2023.
- Devito, Joseph A. *The Interpersonal Communication Book*. England: Pearson Education Limited, 14. Basım, 2016.
- Emer, Aynur. "Beşiktaşlı Yahya Efendi ve Ailesi Hakkında Yeni Vesikalar". *Osmanlı İstanbulu VIII: VIII. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*. ed. Feridun M. Emecen vd. 8/77-98. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, 2023.
- Evliyâ Çelebi. *Seyahatnâme*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1896.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "Boğaziçi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/251-262. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Güneri, Elif vd. *Kişiler Arası Etkili İletişim*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Güngör, Nazife. *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 8. Basım, 2023.
- Haksever, Ahmet Cahid. *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: KDY Akademi, 2021.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Köksal, M. Fatih. "Nazîre". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/456-458. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd. Kahire: Metâbiu Müesseseti Dâri's-Şuab, 1989.

- Lowry, Heath W. "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Süleyman the Lawgier & His Foster Brother Yahya Efendi". *Osmanlı Araştırmaları/ Journal of Ottoman Studies* 10 (1990), 39-48.
- Lowry, Heath W. *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 4. Basım, 2010.
- Mehmed Nuri. *Menâkıb-ı Beşiktaşî Yahya Efendi ibn Ömer el-Arabî, Kaddesallahu Rûhahû*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1313.
- Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 19. Basım, 2021.
- Muhâsibî, Ebû Abdullah Haris b. Esed. *er-Riâye li-Hukûkillah*. thk. Abdülhalim Mahmûd. Kahire: Dârü'l-Maârif, 2. Basım, 1990.
- Mutlu, Erol. *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi, 2. Basım, 1995.
- Peçuyî, İbrahim Efendi. *Tarih-i Peçuyî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1283.
- Sevgen, Nazmi. *Beşiktaşlı Şeyh Yahya Efendi - Hayatı Menkıbeleri Şiirleri*. İstanbul: Türkiye Basımevi, 1965.
- Şahin, Haşim. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Alim: Beşiktaşlı Yahya Efendi". *Osmanlı Araştırmaları* 43/43 (01 Haziran 2014), 125-144.
- Şahin, Haşim. "Yahyâ Efendi, Beşiktaşlı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/243-244. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Şimşirgil, Ahmet. *Kayı -IV Osmanlı Tarihi / Ufukların Padişahı: Kanuni*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Tanman, M. Baha. "Yahyâ Efendi Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/246-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 45. Basım, 2019.
- Tombul, Enis. *Beşiktaşlı Yahya Efendi Divanı: Metin ve inceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2014.
- Uluçay, Mustafa Çağatay. *Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- White, David Manning - Dexter, Lewis Anthony. *People, Society and Mass Communications*. London: The Free Press of Glencoe, 1963.
- Yazıcı, Tahsin. "Derviş". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9/188-190. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *300 Soruda Tasavvufî Hayat*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Yüce, İsmail. *Beşiktaşlı Yahya Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1993.
- Yücesoy, Gökçe Emeç. "Kültürel Süreklilik, Kimlik ve Aidiyet Bakımından Hıdırlık Mekânları". *Soküm ve Türk Dünyasında Hıdırellez Uluslararası Sempozyumu*. ed. Metin Ekici vd. 19/71-80. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları. 2023.